

Умаров Сайбидин Тойчуевичтин «Кыргызстандагы агроонор-жай өндүрүшүнүн атаандаштык жөндөмдүүлүгүнө таасирин тийгизүүчү шарттар жана факторлор» деген темадагы 08.00.05. –“Экономика жана эл чарбасын башкаруу” адистиги боюнча экономика илимдеринин доктору илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишине илимий кеңешчинин

ПИКИРИ

Диссертациялык иштин темасы Кыргызстандагы агроонор-жай өндүрүшүнүн атаандаштык жөндөмдүүлүгүнө таасирин тийгизүүчү шарттар жана факторлору учурдун талабы жана актуалдуулугу бул изилдөөнүн темасынын тандалышына шартталган. Анткени бүт агроөнөр жай өндүрүшүнүн жалпы натыйжалуулугуна жетишүүгө, айыл чарбасы менен кайра иштетүүнүн интеграцияланышын камсыз кылууга, айыл чарба продукцияларын өндүрүүнүн, өнөр жайлык кайра иштетүүнүн, товарларды алга жылдыруунун жана сооданын уюштуруучулук биримдигине жетишүүгө комплекстүү кароо керек.

Уюштуруучулук түзүмдөргө жаңыча мамиле агроөнөр жай өндүрүшүнүн тыгыз интеграциялык байланышын камсыз кылууга, жалпы максатка умтулууга негизделет, ага ылайык айыл чарбасы да, кайра иштетүү же соода агроөнөр жай продукциясын сатуу да акыркы продукция мүмкүн болушунча көбүрөөк суроо-талапка ээ болушуна жана көбүрөөк экономикалык пайда алууга багытталат. Бул үчүн акыркы продукция жетишерлик атаандаштык жөндөмдүүлүккө ээ болушу керек, бул рыноктук мамилелердин башкы принциптеринин бири болуп эсептелет.

Анткен менен азыркы мезгилде илимий чөйрөдө ата мекендик окумуштуулардын изилдөөлөрүндө да, тажрыйбада да интеграцияланган өндүрүштү уюштуруу максатында агроөнөр жай комплексиндеги интеграциялык байланыштар жана айыл чарба продукциясын өстүрүүдөн тартып аны кайра иштетүү, рыноктордо сатуу жана керектөөчүлөргө жеткирүү тутумунда продукциянын атаандаштык жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу зарылдыгы көйгөйлөрүнө жетишерлик көңүл бурулбай келет.

Атаандаштык жөндөмдүүлүгү – рынокко багытталып даярдалган продукциянын сапаты, аларды керектөөнүн шарттары жана натыйжалары, товарлардын баалары, суроо-талаптын жана сунуштун көлөмү сыяктуу кубулуштарды камтыган татаал экономикалык категория. Атаандаштык жөндөмдүүлүгү түшүнүгү, автордун пикиринде, рынокто, товар өндүрүүчүлөр менен алардын керектөөчүлөрүнүн ортосундагы өндүрүштүк, соода жана

башка мамилелер процессинде, ошондой эле рыноктук мамилелердин катышуучуларынын ортосунда рыноктук мейкиндикте жана убакытта гана орун алат.

Атаандаштык жөндөмдүүлүгү атаандаштардын ортосунда белгилүү функцияларды аткаруунун жүрүшүндө келип чыгат. Атаандаштык жөндөмдүүлүгүнүн келип чыгышынын негизин бул коомдун максатына социалдык-экономикалык өнүгүү жолу менен жетүү түзөт. Мындай жалпы максат көп сандаган максаттарга жана маселелерге бөлүнүшү мүмкүн. Мисал катары адамдардын агроөнөр жай комплексинин продукцияларына болгон талаптарын канааттандыруу зарылдыгын белгилөөгө болот.

Умаров Сайбидин Тойчуевич доктордук диссертациясын изилдөө бөлүмүндө изилденген теманын актуалдуулугу, теориялык, практикалык маанисине, агроөнөр-жай өндүрүшүнүн атаандаштыкта болгон көйгөйлөрүнүн деңгээлинин абалына, изилдөөнүн максаттарын милдеттеринин негизинде, изилдөөнүн теориялык, методологиялык, илимий жаңылыгы жана практикалык маанилери Кыргызстандагы агроөнөр-жай өндүрүшүнүн атаандаштык жарамдуулугуна таасир этуучу факторлорун жана шарттарын конкреттүү Евразиялык экономикалык биримдиктин өнүгүү багыттарын шыкталгандыгын жогорку деңгээлде чагылдырып каралган.

Алынган натыйжалардын негизинде илимий жаңылыгы катары төмөнкүлөр эсептелет: агроөнөр жай өндүрүшүнүн продукциясынын атаандаштык жөндөмдүүлүгүнүн маңызына жана мазмунуна экономикалык өнүгүү модели катары каралган кирешелер менен ресурстардын айлануусунун жардамында адамдардын тамак-аш азыктарына болгон муктаждыктарын канааттандыруу аркылуу тактоолор киргизилген; агроөнөр жай өндүрүшүнүн продукциясынын атаандаштык жөндөмдүүлүгүнө таасирин тийгизген конкреттүү аймактын жаратылыштык-климаттык шарттардан, чарбалык ишмердүүлүктү жүргүзүүнүн тарыхый калыптанып калган тенденцияларынан, өндүргүч күчтөрдүн географиялык жайгашуусунан, ошондой эле рыноктук мамилелерди өздөштүрүү ыкмаларынан көз каранды болгон факторлор аныкталган; айрым чет өлкөлөрдүн мисалында айыл чарба ишмердүүлүгүнүн кайра иштетүү, ташуу жана соода менен интеграциялануу тажрыйбасы жана аларды Кыргызстандын шартында пайдалануу мүмкүнчүлүктөрү иликтенди; агроөнөр жай өндүрүшүнүн продукциясынын атаандаштык жөндөмдүүлүгүн сандык жана сапаттык баалоонун өтө маанилүүлүгүн, ошондой эле бул аспектилердин иш жүзүндө иштелип чыгышынын жетишсиз деңгээлин эске алуу менен атаандаштык жөндөмдүүлүгүн автордун ою боюнча объективдүү баалоого мүмкүндүк берген айрым тактоолор киргизилди. Бул тактоолор өндүрүштүн

натыйжалуулугу көрсөткүчтөрүнө жана алардын атаандаштык жөндөмдүүлүгү, ошондой эле суроо-талапты калыптандыруу көйгөйлөрү менен байланышына тиешелүү; агроөнөр жай өндүрүшүнүн продукциясынын атаандаштык жөндөмдүүлүгүнүн азыркы мезгилдеги абалын талдоонун натыйжасында айыл чарба ишмердүүлүгүн, тамак-аш өнөр-жай тармактарынын ишин, логистиканы жакшыртуунун резервдери аныкталды; агрардык сектордун продукциясынын атаандаштык жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу үчүн атаандаштык артыкчылыктарын түзүү зарыл деген идея калыптандырылды, Кыргызстандын шарттарында алар экологиялык жактан таза продукцияларды чыгаруу, чыгымдарды азайтуу, ошондой эле дыйканчылык жана мал чарба продукцияларын өндүрүүдө жаңы технологиялык чечимдерди кийирүү менен түзүлүшү мүмкүн; тамак-аш тармагынын продукциясынын атаандаштык жөндөмдүүлүгүн жогорулатуунун продукциянын рыноктук жүрүм-турумун өз убагында жана мейкиндикте изилдөөгө, продукцияны ички жана тышкы рынокторго чыгаруунун инновацияларын кийирүүгө, башкаруунун оптималдуу уюштуруучулук түзүмдөрүн түзүүнүн эсебинен чыгымдарды кыскартууга багытталган жолдору сунуш кылынды; автор продукциянын атаандаштык жөндөмдүүлүгүн баалоонун акыркы чеги катары алмашуу операцияларын негиздеген. Ошол эле жерде бардык мурунку чарбалык операциялардын рентабелдүүлүгү, кирешелүүлүгү же зыяндуулугу аныкталат. Ошондуктан автор атаандаштык жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга багытталган бардык чаралар продукцияны рынокто пайдалуу сатууга багытталышы керек деп эсептейт.

Диссертациялык иштин түзүмү изилдөөнүн максатына жана маселелерине туура келет жана киришүүдөн, 5 бөлүмдөн, корутундудан жана колдонулган илимий адабияттардын тизмегинен турат.

Изилдөөнүн биринчи бөлүмүндө агроөнөр жай өндүрүшүнүн продукцияларына болгон муктаждыкты канааттандыруу, анын атаандаштык жөндөмдүүлүгүн камсыз кылуунун негизи катары; агроөнөр жай өндүрүшүнүн атаандаштык жөндөмдүүлүгүнө таасирин тийгизген факторлор; айыл чарбасы менен өнөр-жайынын интеграцияланган экономикасынын атаандаштык жөндөмдүүлүгүн жогорулатуунун чет өлкөлүк тажрыйбасы каралган.

Экинчи бөлүмдө агроөнөр жай өндүрүшүнүн натыйжалуулугу жана анын атаандаштык жөндөмдүүлүгү менен байланышы; агроөнөр жай өндүрүшүнүн атаандаштык жөндөмдүүлүгүн баалоо жана аны камсыз кылуунун шарттары; суроо-талаптын калыптанышынын усулдук аспектилери

жана анын агроөнөр жай өндүрүшүнүн иштөөсү менен болгон байланышы каралган.

Үчүнчү бөлүм республиканын агрардык секторунун абалы жана атаандаштык жөндөмдүүлүгү; айыл чарбасы менен интеграциялануу шарттарында тамак-аш өнөр жайынын ишин талдоо; агроөнөр жай өндүрүшүнүн продукциясын сатуудагы логистикалык борборлордун ролун жана продукциянын атаандаштык жөндөмдүүлүгүнө таасирин баалоо каралган.

Төртүнчү бөлүмдө агрардык сектордо атаандаштык артыкчылыктарын түзүүнүн негизги багыттары; тамак аш тармагынын атаандаштык жөндөмдүүлүгүнө таасирин тийгизген факторлорду жүзөгө ашыруу; айыл чарба продукцияларын сатууга стимул жасоо анын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуунун факторлору каралган.

Бешинчи мөмө жемишти кайра иштетүүнү, сатууну жана керектөөнү эл аралык интеграциялоонун зарылдыгы; мөмө-жемиштерди өстүрүүдө, сырьёну кайра иштетүүдө жана логистиканын шарттарын түзүүдө атаандаштык артыкчылыктарды камсыз кылуу каралган.

Корутундуда диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча диссертант Кыргызстандагы агроөнөр-жай өндүрүшүнүн атаандаштык жөндөмдүүлүгүнө таасирин тийгизүүчү шарттар жана факторлоруна багытталган жыйынтыктарды жана сунуштарды даярдаган.

Жалпысынан Умаров Сайбидин Тойчуевичтин доктордук диссертациялык иши өз алдынча бүткөрүлгөн илимий иш катары эсептелип, диссертациялык кенеште талкулоого жана андан кийинки этаптарда коргоого сунушталат.

**Илимий кеңешчи: экономика илимдеринин доктору
профессор Кантороева Гульзат Кантороевна**

Handwritten signature of Gulzat Kantoroeva

